

УДК [37.015.31:061.2-053.5](477)“19”

РОЗВИТОК ФОРМ І МЕТОДІВ ПІОНЕРСЬКОЇ РОБОТИ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (20–80-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Лях Г.Р., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті простежено процес розвитку форм і методів виховання у піонерській організації України від 20-х до 80-х років ХХ ст. Зроблено акцент на тому, що нові форми й методи піонерської роботи виникли відповідно до суспільно-політичних умов і завдань, що ставилися перед організацією у різні періоди розвитку радянського суспільства. З'ясовано, що задля реалізації завдання всебічного розвитку дітей та підлітків піонерська організація користувалася як загальними (і для школи, і для піонерії), так і специфічними (із застосуванням піонерських ритуалів, символіки, атрибутів) формами й методами роботи.

Ключові слова: *піонерська організація, піонери, форми і методи виховання, суспільно корисна піонерська робота, піонерський збір, змагання, дитяча активність та самостійність.*

В статье исследован процесс развития форм и методов воспитания в пионерской организации Украины с 20-х до 80-х годов ХХ в. Акцент сделан на том, что новые формы и методы пионерской работы появлялись в соответствии с общественно-политическими условиями и задачами, которые ставились перед организацией в тот или иной период развития общества. Выяснено, что для реализации задачи всестороннего развития детей и подростков пионерская организация использовала как общие (и для школы, и для пионерии), так и специфические (с использованием пионерских ритуалов, символики, атрибутов) формы и методы работы.

Ключевые слова: *пионерская организация, пионеры, формы и методы воспитания, общественно полезная пионерская работа, пионерский сбор, соревнование, детская активность и самостоятельность.*

Lyakh H.R. DEVELOPMENT OF THE FORMS AND METHODS OF THE PIONEER WORK IN SOVIET UKRAINE (20–80-S YEARS OF THE XXth CENTURY)

The process of the development of the forms and methods of education at the pioneer organization of Ukraine from 20-s till 80-s years of the XXth century was investigated in the article. It was accentuated that new forms and methods arose from the social and political conditions and the targets aimed at the organization. The pioneer organization used both common (for school and pioneers) and specific (only for pioneers) forms and methods of work.

Key words: *pioneer organization, pioneers, forms and methods of education, social and useful pioneers' work, pioneers' meeting, competition, child's activity and independence.*

Постановка проблеми. Упродовж ХХ ст. в Україні, яка була складовою СРСР, було напрацьовано чималий досвід виховання підростаючого покоління у сім'ї, школі, позашкільних виховних установах, громадських організаціях. Власне, відбувалося становлення не тільки системи комуністичного виховання, але й теорії виховання, у якій чільне місце належало узагальненню досвіду роботи піонерської організації.

Виховна діяльність піонерської організації привертає увагу тим, що вона, як і будь-яка інша, була істотним елементом соціального середовища дитини та підлітка, охоплювала всі сфери їхньої життєдіяльності, через неї реалізувалася складна система суспільних відносин особи, формувалася її світогляд, свідоме ставлення до явищ суспільного життя. Крім цього, у ній склалися сприятливі умови для виховання дітей і молоді в дусі ініціативи, свідомості, активності й самостійності, усві-

домлення свого громадянського обов'язку, високого почуття відповідальності за все, що відбувалося у країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльності піонерської організації було присвячено чимало творів педагогів-науковців і практиків. Зокрема, у працях І. Винниченка та В. Якубовського, І. Гордіна, В. Заслуженюка, Г. Іващенко, Т. Коннікової, Е. Мальцевої, В. Лебединського, В. Фарфоровського, З. Ходоровської, Б. Ширвінда розкрито принципи, зміст, форми й методи діяльності піонерської організації. П. Конаніхін, Л. Спірін та О. Федулов висвітлювали роботу організації по вихованню дітей і підлітків у різних напрямках виховання піонерів (ідейно-політичне, трудове, моральне та ін.). Сьогодні діяльність піонерської організації у ХХ ст. привертає увагу науковців. Т. Дука, Ю. Карташова, Н. Коляда, М. Наказний досліджують різні аспекти діяльності піонерської організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж усієї своєї діяльності, починаючи з 20-х років ХХ ст., піонерська організація була невід'ємною складовою системи виховання підростаючого покоління. Разом із сім'єю, школою та іншими інституціями, причетними до виховання дітей та підлітків, вона формувала особистість, використовуючи своєрідні форми й методи.

Варто зазначити, що виховний вплив піонерської організації на кожного школяра певного віку у радянській Україні був надзвичайно великий. Це було обумовлено такими чинниками: 1) вона була єдиною громадською дитячою організацією, яка надавала можливість дітям і підліткам у різноманітній діяльності закріпити отримані в школі знання, уміння й навички; 2) вона мала засоби, які сприяли формуванню таких якостей, як свідомість, суспільні інтереси, активність, навички колективної діяльності тощо; 3) виховний вплив піонерської організації припадав на той вік у житті людини, коли формувалися основи її особистості, вона охоплювала практично всіх учнів III–VIII класів (10–15 років); 4) вона охоплювала своїм впливом як шкільну, так і позашкільну сфери життя та діяльності дітей і підлітків [5, с. 25].

У педагогічній літературі досліджуваного періоду зазначається, що піонерська організація відігравала велику роль в організації поведінки дитини, створення у неї досвіду діяльності і спілкування з дорослими і дітьми, які її оточували, і виховання на основі цього досвіду певної системи її потреб і мотивів. Водночас проводилася велика робота з виховання свідомості дитини: формування у неї певних суспільних і моральних уявлень, понять. При цьому, як стверджувала Л. Божович, у піонерської організації були всі можливості для того, щоб ідеї подавалися переконливо у захоплюючій, доступній віку формі і щоб організувати таку практичну діяльність піонерського колективу, у якій активність кожної дитини спрямовувалася на втілення у життя ідеалів, які вони засвоїли [1, с. 91].

Упродовж усієї своєї діяльності піонерська організація нагромадила цілий арсенал методів, форм і засобів виховання підлітків, які давали «широкий простір для дитячої активності, самостійності, ініціативи» [4, с. 29]. Уже в 1922–1924 роках намітилися такі позитивні риси діяльності організації, які закріпилися й розвинулися у подальші часи: самостійність піонерів в оволодінні знаннями, уміннями й навичками; віковий підхід, конкретність і простота змісту вимог; захоплююча перспектива роз-

витку дитини; поступовість і послідовність просування кожного від одного розряду до іншого; гра як один з важливих і ефективних методів піонерської роботи, що відповідало віковим особливостям дітей; зв'язок суспільно-політичних подій з трудовою, культурно-освітньою і фізкультурною діяльністю [2, с. 8].

Становлення системи виховної діяльності піонерської організації проходило поступово. На кожному етапі перед організацією ставилися нові виклики відповідно до суспільно-політичних умов, відповідно з'являлися нові форми й методи впливу на підлітків.

У 20-ті роки ХХ ст. вся піонерська робота набула суспільно корисного спрямування, що й визначило характер методики піонерської роботи. Основою її було залучення піонерів до практичної участі в суспільно-політичному житті народу, в комуністичному будівництві. Домінуючими у піонерській роботі стали такі методи, як змагання, піонерське доручення, метод конкретних завдань.

Метод змагання в піонерській роботі застосовувався дуже широко. У дружинах проводилися конкурси і змагання з різних видів піонерської діяльності: конкурси на краще виконання пісні, танцю, на кращу вирощену кімнатну рослину, виготовлену річ; змагання з різних видів спорту, з суспільно корисної праці. Загони змагалися з загонами, ланки з ланками, піонерські загони і дружини змагалися з виробничими колективами, включалися в республіканські і всесоюзні піонерські змагання. У педагогічній літературі змагання як метод позитивно оцінювався з огляду на те, що воно підвищувало тонус усієї піонерської роботи, вносило у неї життєрадісність, барвистість. Крім цього, відзначалося, що змагання дуже подобалося дітям і часто виникало без втручання дорослих [4, с. 30].

Дуже цінним, перевіреним на практиці протягом усього існування піонерської організації, був метод піонерських доручень. Використання його давало можливість виховувати у піонера почуття відповідальності за доручену справу, прищеплювати йому організаторські навички, формувати в нього уміння працювати самостійно, проявляти в роботі творчість та ініціативу, доводити розпочату справу до кінця [4, с. 31].

Сутність методу конкретних завдань полягала у тому, що Центральне бюро і місцеві бюро юних піонерів давали піонерським загонам різні суспільно значущі завдання, наприклад: «Ліквідуємо неписьменність!», «За урожай!», «Допоможемо дітям англійських гірняків!» та ін. Давалися

завдання по збору вторинної сировини, влаштуванню платних вистав на будівництво повітряного флоту та ін. Походи, подорожі та експедиції, робота гуртків, культмасові заходи – усе було зв'язано з виконанням певних завдань: зібрати матеріали про революційний рух, записати частівки і легенди, створити колекції мінералів тощо. Піонери разом з комсомольцями боролися з безпритульністю, брали участь в комуністичних суботниках, допомагали селянам збирати врожай, влаштовували агітпробіги по селах і селищах, збирали кошти на будівництво дитячих будинків. Уже в ці роки склалася характерна особливість усієї методики роботи піонерів як членів політичної організації – вони ставали вожаками неорганізованих дітей, втягуючи їх у свої ряди і у суспільно-політичну та трудову діяльність [2, с. 9–10].

У 30-ті роки ХХ ст., коли піонерська організація стала масовою, покращилося комсомольське керівництво піонерською роботою і посилилася увага педагогічних колективів до життя піонерських загонів, центральне місце у внутрішньозагонній роботі зайняло ідейно-політичне виховання. Велика увага приділялася вихованню політичної свідомості й активності піонерів, подоланню національних забобонів серед дітей, вихованню інтернаціоналізму та атеїзму. У зв'язку з цим у роботі піонерських дружин, загонів, ланок, жовтеньських груп досить широко використовувалися методи розповіді і бесіди. До них вдавалися вожаті та вихователі, щоб захопити дітей подвигами юних героїв; під час зустрічі піонерам дохідливо і просто розповідали про свою роботу передові виробничники; виступали з розповідями і самі діти [4, с. 32].

У практиці поширилися такі форми політичної роботи, як бесіди про поточні події, вивчення біографії В. І. Леніна, героїв громадянської війни, стенди з газетами і журнальними вирізками, «подорожі» по країнах і новобудовах п'ятирічок, листування із зарубіжними піонерами, піонерські збори, присвячені радянським союзним республікам, політгуртки, святкування революційних дат [2, с. 14–15].

У роки Другої світової війни набув поширення піонерський тимурівський рух: піонери збирали кошти на танкові колони, ескадрильї, чергували в госпіталях, працювали на колгоспних і радгоспних полях. Тільки за 1942–1944 рр. піонери виробили у фонд фронту близько 600 млн. трудовнів. Піонерська організація проводила всесоюзні недільники «Піонер – фронту». Піонери збирали металобрухт, лікарські трави, брали участь у військово-оборонній роботі тощо.

У другій половині 50-х років ХХ ст. залученню піонерів до справ партії та країни, посиленню суспільно корисної спрямованості піонерських організацій сприяли участь у підготовці та святкуванні 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 40-річчя ВЛКСМ і Всесоюзної піонерської організації, дружба з виробничими колективами, бригадами комуністичної праці, розгортання роботи червоних слідопитів, створення з 1958/59 навчального року зон піонерської дії, участь у всесоюзних трудових операціях по збору металобрухту на піонерські трактори для освоєння цілини, для будівництва дороги Абакан – Тайшет і нафтопроводу «Дружба». [2, с. 17].

60–80-ті роки ХХ ст. були роками піднесення піонерського руху. Ці роки характеризувалися значним розширенням сфери суспільно корисної піонерської роботи. Отримали дальший розвиток такі напрями суспільно корисної піонерської діяльності, як тимурівська робота, робота з жовтентами, рух червоних слідопитів.

У 60-ті рр. розвивалися кращі піонерські традиції, форми і методи роботи. Посилювалася увага до вивчення історії Всесоюзної і місцевих піонерських організацій; проводилися всесоюзні зльоти, військово-спортивні ігри, походи дружби сільських і міських піонерів, присвоювалися загонам, дружинам імена героїв, створювалися музеї піонерської слави і т. д.

Після ХХІІ з'їзду КПРС з'явилися нові форми політичного виховання піонерів: бесіди і диспути про комунізм, партію, комсомол, про моральне обличчя сучасника, про людину комуністичного майбутнього, клуби юних комунарів, наочні стенди, виставки та інші форми [6, с. 58].

Дедалі ширше входили у життя нові методи і форми піонерської роботи, що сприяли ідейно-моральному, трудовому, естетичному, військово-патріотичному вихованню піонерів, розвитку пізнавальних інтересів, здібностей дітей (пошукова робота, створення музеїв В. І. Леніна, бойової, революційної, трудової слави радянського народу, шефство над пам'ятниками загиблим героям, учнівські виробничі бригади, зони піонерської дії, профільні піонерські об'єднання, піонерські хоріві, художні студії, піонерські патрулі, турніри кмітливих) [2, с. 22].

У 70-ті роки ХХ ст. зростала роль піонерської організації у комуністичному вихованні дітей та підлітків, на неї покладалися завдання ідейно-морального становлення і всебічного розвитку юної зміни. Як і раніше, у діяльності піонерських дружин, загонів продовжували займати чільне

місце гра, змагання як методи піонерської роботи. Наприклад, поширеними були: Всесоюзне змагання піонерських загонів, змагання за право підписати рапорт Комуністичній партії, Ленінському комсомолу, змагання за право називатися загonom, дружиною «супутник семирічки»; Всесоюзна військово-спортивна гра «Зірниця», ігри: «Світлофор», «Подорож у країну Піонерію»; всесоюзні конкурси, вікторини: «Дже-рело», «Турнір», «Нас 25 мільйонів»; спортивні змагання: «Шкіряний м'яч», «Золота шайба», «Біла тура», «Нептун», змагання з Міжнародного піонерського чотириборства «Дружба»; трудові змагання: Всесоюзне змагання «Мільйон – Батьківщині», змагання між школами і містами (наприклад, у липні 1978 р. піонери шахтарської Горлівки викликали на змагання за успішне виконання піонерської дворічки піонерів Ленінграду) [2, с. 22–23; 3]. Зміцнення і розширення співробітництва з дитячими зарубіжними організаціями покликала до життя міжнародні змагання. Так, традиційними ставали міжнародні легкоатлетичні дитячі змагання, конкурси дитячого малюнка, які щорічно проходили у Всесоюзному піонерському таборі «Артек» [6, с. 92].

Особливого значення надавалося методу роботи з друкованим словом. Форми роботи були різноманітні: голосне читання окремих статей, обговорення найбільш актуальних і цікавих тем, моральних і політичних проблем, участь у виконанні завдань газети. У піонерських ланках і загонах практикувалося колективне голосне читання цікавих статей чи нарисів з піонерських газет («Пионерская правда», «Юній ленинець», «Зірка») і журналів («Пионер», «Вогнище», «Вожатий»). Задля формування інтересу до матеріалів суспільно-політичного змісту проводилися ігри-мандрівки, наприклад, «За сторінками «Пионерской правды» (рубрики: «Передовиця», «Чи вмієш ти вчитися?», «Глобус», «Колокол», «Вісті з загонів» та ін.).

XXV з'їзд КПРС (1976 р.) поставив завдання посилення ідейно-політичного виховання дітей та молоді і його зв'язку з трудовим і моральним. З огляду на це у піонерській організації розвинулись такі форми роботи, спрямованої на морально-політичне виховання піонерів, які найкраще відповідали завданням, що стояли перед радянською піонерією: спеціальні бесіди на морально-політичні теми, лекції, політінформації, піонерські диспути, ленінські читання для піонерів, тематичні вечори і ранки, тематичні піонерські збори і свята, на яких широко, урочисто підсумовували роботу піонерських загонів, дру-

жини по вивченню життя і революційної діяльності В.І. Леніна, вивченню минулого і сучасного життя нашого народу; музеї В.І. Леніна, Слави, музеї улюбленого героя, ім'я якого часто носила дружина; клуби цікавих зустрічей, клуби інтернаціональної дружби, які піонери називали по-різному: «Клуб різнобарвних галстуків», «Дружба», «Ми – діти сім'ї трудової» тощо. Розширювалася діяльність червоних слідопитів, які допомагали і в організації та поповненні музеїв, і в підготовці піонерських свят, і в розшуках матеріалів про героїчне минуле радянського народу, ще не відомих героїв Вітчизни [4, с. 69–70].

У 70–80-тих роках ХХ ст. діяльність піонерської організації проходила в межах Всесоюзного маршу піонерських загонів, який було започатковано на XVI з'їзді ВЛКСМ у липні 1970 р. Для реалізації завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості на кожному маршруті планувалися різноманітні форми виховної роботи, як загальні (предметні уроки, Ленінські уроки, бесіди, зустрічі, політінформації, походи, екскурсії, турніри, вечори, конкурси, читацькі конференції, усні журнали, випуски ювілейних стіннівок, оформлення тематичних стендів, альбомів), так і специфічні (піонерські збори, лінійки, мітинги, вогнища, свята, ігри, зльоти, завдання і операції, передбачені програмами Маршу, створення у школах ленінських куточків, залів, музеїв; експедиції по ленінських місцях, по місцях революційної, бойової і трудової слави; комуністичні суботники; трудові подарунки до ленінських днів, до знаменних свят; трудові десанти; політичні акції, мітинги і демонстрації у зв'язку із суспільно-політичними подіями і святами; лінійки пам'яті, клуби інтернаціональної дружби; загонів вогнища; шефство загонів над жовтенятськими зірочками) – із застосуванням піонерських ритуалів, символіки, атрибутів, знаків розрізнення, нагород.

Отже, найбільш типовими формами роботи піонерської організації у 60–80-ті роки ХХ ст. були піонерський збір, піонерський зліт, піонерська лінійка, піонерське вогнище, огляд піонерського строю, тематичні свята (наприклад, свято дружби Ковчинської середньої школи Куликівського району Чернігівської області, серпень 1979; свято, присвячене Міжнародному року дитини під девізом «За щасливе дитинство у мирному світі» в Артеку, серпень 1979 р.), мітинги солідарності з народами, які боролися за незалежність, проти імперіалізму; фестивалі (дитячий фестиваль «Салют, Перемого!» в Артеку, липень 1975; дитячий фестиваль

«Хай завжди буде сонце!» у Москві, липень 1977); музеї (В.І. Леніна, Слави, музеї улюбленого героя, ім'я якого носила дружина), клуби (цікавих зустрічей, інтернаціональної дружби). Поширеними були акції та операції, які об'єднували найпопулярніші форми роботи піонерських колективів: «Солідарність», «Живи, книго!», «Мільйон – Батьківщині», «БАМу – піонерські мости» (наприклад, місячник солідарності радянської молоді з народом та молоддю В'єтнаму, який боровся, квітень 1968; операція «Піонери СРСР – В'єтнаму», квітень 1968; Всесоюзна операція «Чукотка», вересень 1975 [3; 4, с. 69]. Іншими формами були: «піонерський ліхтарик», зелений патруль, зона піонерської дії, «Швидка піонерська допомога», «Бюро добрих послуг», вечори захоплюючої науки, вікторини, турніри кмітливих, усні журнали тощо [7].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на основі аналізу педагогічної літератури досліджуваного періоду виявлено, що виховна робота зі школярами-піонерами здійснювалася у різноманітних формах, які давали можливість вирішувати педагогічні завдання і досягати цілей всебічного і гармонійного розвитку особистості. Форми виховної роботи визначалися цілями комуністичного виховання, її конкретним змістом і віком школярів. Організація виховної роботи у тій чи іншій формі дозволяла розгорнутися певному виду діяльності вихованців і педагогів, створити потрібну систему відносин між ними, специфічно розподіляти їхні ролі.

Цінним у роботі піонерської організації було те, що з самого початку вся її діяльність набула суспільно корисного спрямування: піонери брали посильну участь у справах свого народу. Оскільки це була політична організація, керована Комуністичною партією, то чільне місце в її діяльності займала ідейно-політична робота. Велику увагу також приділяли трудовому, розумовому естетичному, фізичному вихо-

ванню дітей та підлітків. Усе це зумовило використання розмаїття форм і методів впливу на піонерів.

У своїй діяльності піонерська організація користувалася як загальними і для школи, і для піонерії, так і специфічними формами й методами роботи. До загальних належали бесіди, зустрічі, походи, турніри, конкурси, лекції, політінформації, диспути, тематичні вечори і ранки тощо. А от збори, зльоти із застосуванням піонерських ритуалів, символіки, атрибутів проводили тільки піонери. Вони організовували піонерські маївки, мітинги, маніфестації, фестивалі і форуми дружби, збір коштів у Фонд миру, розвідку піонерських справ, акції та операції в межах Маршу піонерських загонів.

Форми й методи піонерської роботи можуть бути адаптовані до сучасних умов і використані у навчально-виховному процесі шкіл.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л.И. Возрастной подход в работе пионерской организации / Л.И. Божович, Т.Е. Конникова. – М.: Просвещение, 1969. – 96 с.
2. Воспитательная деятельность пионерской организации : Вопросы методики / Под ред. Б.Е. Ширвиндта. – М. : Педагогика, 1982. – 168 с.
3. Літопис піонерської організації України (1941–1982) // Піонерія України. 1941–1982 рр. : збірник / Упорядник Б.М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – 384 с. – С. 295–379.
4. Методика роботи піонерської дружини / За ред. І.А. Винниченко та В.А. Якубовського. – К. : Рад. школа, 1970. – 319 с.
5. Система воспитательной деятельности пионерской организации / Под ред. Б.Е. Ширвиндта. – М. : Педагогика, 1978. – 176 с.
6. Соколова Э.С. Всесоюзная пионерская организация имени В.И. Ленина. Страницы истории / Э.С. Соколова, В.А. Таборко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 96 с.
7. Ширвиндт Б.Е. Классный руководитель и пионерский отряд / Б.Е. Ширвиндт. – М. : Просвещение, 1980. – 175 с. – (Б-ка клас. руководителя).